אבן דרך

מתודתו ומשנתו של
שר התורה הגאון הקדוש
רבי יוסף ענגיל זצ"ל

וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ (בר' אשירית מא, מג)
"זה יוסף שהוא לב בחכמה" (רש"י)

פרשת ויצא תשפ"ז • שנה ו' - גליון רצ"ט • מכון "אוהבי תורה" להוצאת ספרי רבינו זי"ע

תפארת יוסף
פנינים על פרשת השבוע

אוצרות יוסף
דרוש ה

וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹקִים (כח, יז).

מקדש מקום היראה ✧ טעם שאין עשה דוחה לא תעשה שבמקדש

הנה בבית המקדש יש עניין יראה, כמבואר בירושלמי מגילה (פ"ג ה"ז), דירמיה לא אמר 'נורא' (ראה ירמיה לב, יח) הואיל וחרב בית המקדש, דאין 'נורא' אלא בית המקדש, שנאמר (תהלים סח, לו) 'נורא אלקי"ם ממקדשיך', עיין שם.

וזהו הטעם דאין עשה דוחה לא תעשה שבמקדש (זבחים צז:). דטעם עשה דוחה לא תעשה (יבמות ג:), משום דעשה - הוא עבודה מאהבה, עדיף מלא תעשה - עבודה מיראה (ראה רמב"ן פרשת יתרו כ, ח ד"ה ובמדרשו), ועל כן בית המקדש מקום היראה - לא תעשה עדיף, ודו"ק. וכן מצינו ביעקב שאמר 'מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלקי"ם'[א].

בית האוצר
מערכת א כלל א

וַיְהִי בָעֶרֶב וַיִּקַּח אֶת לֵאָה בִתּוֹ וגו'.
וַיִּתֵּן לוֹ אֶת רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ לְאִשָּׁה (כט, כג; כח).

אם רחל ולאה נחשבו גיורות ✧ היו אחיות מן האב ✧ אם גר קודם מתן תורה נחשב כקטן שנולד

עיין בגור אריה פרשת ויגש (מו, י אות ה ד"ה אבל), דהביא יש מפרשים (ראה חזקוני פרשת ויצא כט, כח; שו"ת רדב"ז ח"ב סימן תרצו), דהא דיעקב נשא שתי אחיות, היינו משום דנתגיירו, וחשיבי קטן שנולד ולית להו קורבת אחוה, עיין שם. ולפי הנ"ל, זהו כסברא דגם אז כבר יצאו מכלל בני נח[ב].

והנה יש להעיר על סברת היש מפרשים הנ"ל, מדברי **המדרש תדשא** (פרק כא) וז"ל: כ"ב נשים ישרות גדולות בצדקות היו בישראל, ואלו הן, שרה רבקה רחל ולאה, יוכבד מרים דבורה כו'. ועוד יש נשים חסידות גיורות מן העובדי כוכבים, נשים כשירות, אלו הן, הגר, אסנת, ציפורה, שפרה, פועה, בת פרעה כו', עכ"ל הצריך לעניינו. ואם כן, מדקרי להגר אסנת כו' 'גיורות', מכלל דהנך דמעיקרא - שרה רבקה רחל לאה כו' - לא היו נחשבות גיורות, רק ישראליות מתולדה, וזה שלא כסברת היש מפרשים הנ"ל - דרחל ולאה היו גיורות.

והנה מדברי המדרש תדשא הנ"ל מוכח להדיא, דסבירא ליה דכבר גם האבות והאמהות יצאו מכלל בני נח, והיו נחשבים ישראלים מתולדה, מדחשיב להו בישראליות - לא בגיורות, וכמובן.

ועיין עוד ליקוטים שבסוף ספר **מהרי"ל** (אות כב) שכתב, שהמהרי"ל אמר, הא דנשא יעקב אשה אל אחותה, היינו דלא היו אחיות - רק מן האב, ובני נח מתייחסים אחר האם (ראה יבמות צח.), עכ"ל. ותירוץ זה, הוא כסברא דלא יצאו האמהות מכלל בני נח, דאם לא כן, רק נאמר שיצאו מכלל בני נח והיו נחשבות ישראליות, בין אם נאמר שהיו כן אחרי הגירות שנתגיירו - וכסברת היש מפרשים שבגור אריה הנ"ל, בין אם נאמר שהיו ישראליות מתולדה - וכדמוכח ממדרש תדשא הנ"ל, על כל פנים הרי גם אחרי האם לא היה להם ייחוס, כיון דאמותיהם עכו"ם היו, וישראל הרי אין מתייחס אחר עכו"ם, דמהאי טעמא גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ואין מתייחס גם אחר האם.

ועיין עוד בבראשית רבה (יח, ה), תניא, גר שנתגייר והיה נשוי לאחותו - בין מן האב ובין מן האם - יוציא, דברי רבי מאיר. ובפירוש רש"י שם הגירסא, גר שנתגייר והיה נשוי לאחותו בין מן האב ובין מן האם 'אחר מתן תורה' יוציא כו', עכ"ל.

ונראה הכוונה, דגר שנתגייר באמת הוא חשוב כקטן שנולד, ומותר בקרובותיו מדינא, אלא דמשום גזירה דרבנן שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה - אסור בהן (יבמות כב.), ועל כן קודם מתן תורה דלא היתה עדיין גזירת חכמים, שפיר היה גר מותר באחותו, ורק לאחר מתן תורה הוא דיוציא מטעם הנ"ל. ואם כן מוכח מזה, דגם גר דקודם מתן תורה היה נחשב כקטן שנולד.

ואולם יש לפרש עוד באופן אחר, דלא מיבעיא קאמר, לא מיבעיא גר דקודם מתן תורה דיוציא, לפי שקודם מתן תורה לא היו נחשבים קטן שנולד, ואסור בקרובותיו מדינא, אלא אפילו אחר מתן תורה, דנחשב קטן שנולד, עם כל זה יוציא מטעמא דשמא יאמרו כו'.

ועיין שם במדרש דאמר, אתיבון ליה (לרבי מאיר), והכתיב (לעיל כ, יב) 'וגם אמנה אחותי בת אבי היא' כו'. וברש"י (ד"ה אתיבון): וקשיא לרבי מאיר, דהא אברהם כלאחר מתן תורה דמי, דכתיב ביה (שם כו, ה) 'עקב אשר שמע אברהם בקולי' וגו', וקאמר 'אחותי בת אבי היא', עכ"ל. ומוכח מדברי רש"י כפירושינו הראשון הנ"ל, דגר דקודם מתן תורה היה מותר לגמרי באחותו, מפאת דחשוב קטן שנולד, ואברהם הוא דהיה אסור מפאת קיימו התורה עד שלא ניתנה - ואפילו מילי דרבנן (יומא כח:).

ואמנם בילקוט שם (פרשת בראשית רמז כה ד"ה תני הגירסא הפוכה לגמרי מגירסת רש"י, וז"ל הילקוט: תני, גר שנתגייר, והיה נשוי לאחותו - בין מן האב בין מן האם, בין קודם מתן תורה בין לאחר מתן תורה, יוציא, דברי רבי מאיר כו', עכ"ל. ולגירסת הילקוט צריך לומר וודאי, דגרים דקודם מתן תורה לא היו נחשבים קטן שנולד, ועל כן היו אסורים באחותו, דהא גזירה דרבנן ד'שמא יאמרו' כו' לא היתה קודם מתן תורה.

בית האוצר
מערכת א כלל א

מַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וְנִתְּנָה לְךָ גַּם אֶת זֹאת (כט, כז).

מחלוקת תנאים אם לומדים מקודם מתן תורה

הנה מבואר בירושלמי מועד קטן (פ"ג ה"ה), דאין למדין מקודם מתן תורה. ועיין **פרקי רבי אליעזר** (פרק טז), רבי יוסי אומר, מניין אנו למידין שבעת ימי המשתה, מיעקב אבינו, כשנשא את לאה עשה שבעת ימי המשתה, שנאמר 'מלא שבוע זאת' כו'. רבי אומר, שבעת ימי המשתה מאין למידין, משמשון, שירד לארץ פלשתים ולקח אשה, ועשה שבעת ימי משתה כו', עכ"ל.

ויש לומר, דרבי יוסי ורבי בהא קמיפלגי - אי למידין מקודם מתן תורה או לא. דרבי יוסי סבירא ליה דלמידין, ולכן גמר שפיר מיעקב, ורבי סבירא ליה דאין למידין, ועל כן הוצרך ללמוד משמשון דהיה אחר מתן תורה, ואף על גב דמצינו כבר קודם לזה שבעת ימי המשתה ביעקב.

אוצרות יוסף
מאמר דוד

וַיַּרְא ד' כִּי שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה (כט, לא).

רחל בחינת מלכות עיקרה של בית

הנה רחל היא בחינת מלכות ולאה בחינת בינה (ראה זוה"ק ויצא סתרי תורה קנד.; שם פנחס רע"מ רמד:). וזהו שאמרו

(המשך בעמוד הבא) » » »

מרגניתא דיוסף
ענינים מופלאים, פניני חכמה ודעת ושכיות חמדה מתורת רבינו זי"ע

גילוי סוד רק לאוהב נאמן בתכלית

הנה המתקת סוד - שיוכל האדם לגלות סודו לחבירו, הוא הפלגת האהבה, כי ראוי לזה רק אוהב נאמן בתכלית, וכמו שאמרו ביבמות (סג:) 'רבים יהיו דורשי שלומך, גַּלֵּה סוד לאחד מאלף'.

ועל זה אמר דוד המלך ע"ה (תהלים נה, טו) 'אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלקי"ם נהלך ברגש'. כי כאשר 'בבית אלקים נהלך ברגש', הוא וריעיו היתה אהבתם זה לזה גדולה כל כך (ראה אוצרות יוסף דרוש ו פיסקא י) אשר יוכלו גם להמתיק סוד זה עם זה - אשר זה הפלגת האהבה.

א) וכן כתב **בגליוני הש"ס** ירושלמי זרעים כרך א אות לד.

ב) ראה **בית האוצר** מערכת א תחלת כלל א: "הנה נא, בענין אם האבות יצאו מכלל בני נח, כבר האריכו בו **הראשונים ז"ל** (ראה רש"י עבודה זרה ג. ד"ה נמרוד; רמב"ן פרשת אמור כד, י ד"ה והצרפתים; עיין פרשת דרכים דרוש א)".

פרק כ (ו)
לא תעשה כל מלאכה

מלאכה שאינה צריכה לגופה

לצורך מצוה - אם חשיב מלאכה שאינה צריכה לגופה

מה שהקשה כבוד תורתו[א] בסוכה (מא:), דמחייב רבי יוסי בהוציא לולב לרשות הרבים. ואמאי, הא הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה - **לרשב"א** שבת (קה: ד"ה חמתו) דלצורך מצוה חשוב מלאכה שאינה צריכה לגופה, ורבי יוסי הא סבירא ליה בשבת (כט:) אליבא דרבי יוחנן דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, עכ"ל.

מוציא ספר תורה לקרות אם נחשב צורך

לא ידעתי מדוע לא הקשה מסוגיא דשבת (צד:) במקומה, דמודה רבי שמעון במוציא ספר תורה לקרות בו דחייב, ולא ידעתי מה בין מוציא ספר תורה לקרות בו למוציא לולב לצאת בו. ובביצה (יב.) במשנה נשנו שניהם יחד - ספר תורה לקרות בו ולולב לצאת בו, ויעוין זבחים (נז:) דאין דרך התנא לשנות דרבנן בהדי דאורייתא[ב].

ואולם יש לומר, דבית שמאי (ביצה שם) סבירא להו דמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב - והוי כולם דאורייתא. וזה מתאים קצת עם סוגיא דשבת (צד:), דמחייב רבי אליעזר במלאכה שאינה צריכה לגופה - יעוין שם תוספות (ד"ה אבל), דרבי אליעזר מתלמידי בית שמאי (ראה ירושלמי תרומות פ"ה ה"ב), וסבירא ליה כוותייהו וכדמצינו בכמה דוכתי (נדרים עד.; ערכין כג.), יעוין תוספות ביצה (לד: ד"ה ואומר)[ג].

והא דדייקי רבי יצחק בר אבדימי ורבי יוחנן בביצה שם (יב.) דבית הלל סבירא להו מתוך גם לעניין דאורייתא, אף על גב דאיכא למימר דרק במלאכה שאינה צריכה לגופה דרבנן מקילים - וסבירא להו דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור. אין לומר כן, דכיון דתני בית הלל מתירין, מוכח דמתירין בכל - אפילו בספר תורה לקרות, וזה וודאי דאורייתא, דהא מודה רבי שמעון בספר תורה לקרות, וכש"ס שבת הנ"ל.

אולם באמת לא ידעתי שום סברא לחלק בין ספר תורה לקרות ללולב לצאת בו. ועל כרחך צריך לומר, דבהוצאה חשוב גם צורך מצוה - צורך. יעוין תוספות שבת (צד. ד"ה רבי), דבהוצאה לא בעי רבי שמעון דומיא דמשכן - שיהיה הצורך לגופה, רק בצורך המוציא נמי חייב, יעוין שם היטב, וצורך המוציא חשוב שפיר גם מצוה. ומוציא מת לקוברו דפטר רבי שמעון (שם), אף על גב דקבורת מתים מצוה (ראה סנהדרין מו: ויד רמה שם ד"ה דאמר) - דדייק הרשב"א שם (קה:) מזה דאין מצוה צורך, צריך לומר, דרק בזה שאין נהנה - דיותר היה נוח לו שלא יומת ולא יהיה מצוה לקוברו - הוא דלא חשוב צורך, יעוין **רשב"א** שבת (צד. ד"ה פוטר) אהא דפוטר היה רבי שמעון אף במוציא מת לקוברו (שם), דדבריו מוכיחים כן. ואיך שיהיה הטעם, מכל מקום זה ברור דכי היכא דמוציא ספר תורה לקרות בו דחייב, הוא הדין במוציא לולב לצאת בו.

רבי יוסי ס"ל כרבי שמעון רק באינה צריכה לגופה ולא בצורך מצוה

והנה גם לפי הבנתו יש לומר, דרבי יוסי סבירא ליה כרבי שמעון רק בגוף הדין דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, מה שאין כן בהא דלא מיחשיב ליה לרבי שמעון צורך מצוה - צורך, לא סבר כוותיה. **וברשב"א** שבת שם (קה:), דקבורת מת מצוה שריא לרבי שמעון מן התורה בשבת, כיון דקיום מצוה לא חשוב תיקון, ואילו סתימת הש"ס בכל מקום דאסור (ראה יבמות ז.; סנהדרין לה:). ואם כן צריך לומר פשוט דרבי יוסי פליג בהא, דאילו היה גם רבי יוסי סובר כן, היה ראוי לפסוק כן, דרבי יהודה ורבי יוסי - הלכה כרבי יוסי, כמבואר בעירובין (מו:)[ד]. ורבי יוחנן גופיה דסבירא ליה אליבא דרבי יוסי דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, סבירא ליה סנהדרין (לה:) דקבורת מת מצוה אסורה מן התורה בשבת יעוין שם[ה].

שו"ת בן פורת ח"א סימן ז אות ד ד"ה מה - ד"ה והנה

טעם שהבערה לצורך מצוה נחשב מלאכה

מה שהקשה[ו] מפסחים (ה.), דסבירא ליה לרבי עקיבא דהבערה למצות השבתה הוי מלאכה. וקשה, **לרשב"א** (שבת קה: ד"ה חמתו) דצורך מצוה חשיב אינה צריכה לגופה. ואי דסבירא ליה לרבי עקיבא דמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, אם כן נימא שמע מיניה ארבע[ז].

יש לומר על דרך החידוד, דידעינן בלאו הכי דרבי עקיבא מחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה, מדאמר בשבת (צו:), 'מקושש' (במדבר טו, לב) - זה צלפחד וכו', ורבי יהודה בן בתירא השיב, בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין, אם כדבריך - התורה כיסתו ואתה מגלה אותו, ואם לאו - אתה מוציא לעז על אותו צדיק. וצריך לומר, דרבי עקיבא סבירא ליה כמדרש המובא בתוספות בבא בתרא (קיט: ד"ה אפילו) דמקושש לשם שמים נתכוין, וליכא הוצאת לעז. אולם לפי זה יוקשה, דהא הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, ומדוע נתחייב באמת. וצריך לומר, דמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, ואם כן בלאו הכי ידעינן מדוכתא אחריתא דמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב לרבי עקיבא.

גם יש לומר, דסבירא ליה להרשב"א כסברת התוספות בפסחים שם (ד"ה ואומר), דמיסתבר דקרא איירי בכל גוונא - בין בצריך לגחלתו ובין באינו צריך, ואם כן בצריך לגחלתו הוי שפיר צריך לגופו, ואיסור מלאכה איכא כסברת התוספות בתירוצם השני שם - כיון דמתחלת הבערה אינו יכול ליהנות ממנו, ויש להאריך עוד.

שו"ת בן פורת ח"א סימן ז אות ה ד"ה ומה שהקשה עוד

א) נכתב אל: "כבוד הרב המאור הגדול, החריף ובקי, חרוץ ושנון, זית רענן, כבוד שם תפארתו, **מו"ה שאול משה נ"י** אבדק"ק ווירשוב".

ב) ועל כן אין לחלק ביניהם ולומר דספר תורה חשיב שפיר צורך ואסור מדאורייתא להוציאו, ולולב לא חשיב צורך והוי מלאכה שאינה צריכה לגופה שלרבי שמעון אסור רק מדרבנן. ועיין בהמשך דבריו שם שדחה ראיה זו.

ג) שהביאו קושית ירושלמי ביצה פ"ד ה"ז, ממה שרבי אליעזר שם החליף עם שיטת בית שמאי. הרי שדרכו של רבי אליעזר ללכת בשיטתם.

ד) המשך לשונו: "ומה גם כאן דרבי שמעון קאי בהדיה, והוי ליה רבי יהודה יחיד נגד רבים. ועיין בכורות (לז.), דהוה אמינא למיפסק כרבי יוסי אפילו נגד רבים, מטעמא דנימוקו עמו. ויעוין עירובין (נא.), דתני לה בדברי יוסי כי היכי דליקביל לה מיניה, משום דרבי יוסי נימוקו עמו. ובבבא קמא (כד.), דרבי יהודה ורבי יוסי - הלכה כוותייהו לגבי רבי מאיר ורבי שמעון, וכן רבי מאיר ורבי יוסי - הלכה כוותייהו לגבי רבי יהודה ורבי שמעון, מטעמא דרבי יוסי נימוקו עמו".

ה) המשך לשונו: "ובתוספות שבת (קלב. ד"ה מה) הקשו, דנימא קבורת מת מצוה תוכיח. ויש לומר באמת, דשם בעל המאמר - רבא, ורבא סבירא ליה בשבת (קמא:) דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, ואם כן קבורת מת מצוה מותרת בשבת. ואולם בסנהדרין שם (לה:) מוכח קצת דגם רבא סבירא ליה דקבורת מת מצוה אסורה בשבת".

ו) ראה לעיל הערה א.

ז) ובגמרא פסחים שם ה: איתא, שמע מינה מדרבי עקיבא תלת.

« « « (המשך מעמוד א)

במדרש (רו"ר ז, יג), וז"ל: אמר רבי אבא בר כהנא, רחל היתה עיקרו שלו (של יעקב), שנאמר 'ורחל עקרה' - עיקרה, עכ"ל. הנה ידריש 'עקרה' מלשון עיקר. וכזה עצמו דרשו ז"ל בפסחים (קיח:), 'מושיבי עקרת הבית' (תהלים קיג, ט), אמרה כנסת ישראל, שמוני בניך כחולדה זו הדרה בעיקרי בתים. הרי דדרשו גם כן 'עקרת' מלשון עיקר. וכבר ידעת (ראה אוצרות יוסף שם פיסקא יט) כי כנסת ישראל היא כינוי המלכות, וזהו שאחרי 'מושיבי עקרת הבית' נאמר 'אם הבנים שמחה', כי כבר ידעת (ראה שם פיסקא לט) כי המלכות נקראת אמן של ישראל.

ועניין היות רחל עיקרו של יעקב הוא גם כן מפאת היות יעקב בחינת התפארת (ראה זוה"ק פנחס רע"מ רמד.), דנוקביה היא המלכות (ראה שם יתרו פה:) - בחינת רחל, מה שאין כן לאה היא בחינת בינה, ובינה הרי איננה נוקבא דתפארת. ועניין מה שהיתה לאה אשת יעקב, צריך לימוד בפנימיות החכמה.

וברש"י רות (ד, יא ד"ה כרחל) כתב וז"ל: אף על פי שהיו משבט יהודה ומבני לאה, מודים הם על רחל שהיתה עיקרה של בית, והקדימו רחל ללאה, עכ"ל, ואומרו ז"ל 'עיקרה של בית', הוא עצמו לשון הכתוב 'מושיבי עקרת הבית' הנדרש בש"ס פסחים הנ"ל על הכנסת ישראל דהוא בחינת המלכות, ונדרש 'עקרת' מלשון עיקר כנ"ל, ויבואר עוד בארוכה אי"ה.

שביבי יוסף
אלומת אור לחקירות יסודות סברות וכללים המפוזרים בתורת רבינו זי"ע

איסור התלוי בטומאה

"איסור **התלוי** בטומאתה, והטומאה הוא סיבת האיסור, הנה בהסתלק הטומאה – **מסתלק** האיסור גם כן, כי בסוד הסבה יסוד הַמְסוּבָּב"

לקח טוב כלל ג פיסקא כא-כב

עבד מת אם מותר בהנאה

~ מתוך: בית האוצר מערכת א כלל ח ~

התוספות בבא קמא (י. ד"ה שהשור) כתבו וז"ל: ואם תאמר, למה לי 'שור' - ולא אדם (דכתיב בבור (שמות כא, לג) 'ונפל שמה שור או חמור', ודרשינן (שם כח:) 'שור' ולא אדם), תיפוק ליה מ'והמת יהיה לו' (שם שם, לד) - מי שהמת שלו, כדממעטינן פסולי המוקדשין (בבבא קמא שם (נא.; נג:; נד.) מקרא הנ"ל ד'והמת יהיה לו' - מי שהמת שלו, יצא שור פסולי המוקדשין שנפל לבור דפטור, לפי שאין המת שלו, דשור פסולי המוקדשין שמת אסור בהנאה, וכדדרשינן (בכורות טו.) 'ואכלת' (דברים יב, טו) - ולא לכלביך), דאדם מת (נמי) הרי אסור בהנאה (עבודה זרה כט:) כו'. ולא קשיא מידי, דאיצטריך לעבד ולעכו"ם הקנוי לישראל שנפל לבור, דההוא שרי בהנאה, עכ"ל.

וראשונה ראיתי להעיר מן התוספתא דבבא קמא (פ"ו ה"ד), ששנינו שם בזה הלשון: נפל לתוכו (לתוך הבור) בן או בת, עבד או אמה, פטור. נפל לתוכו שור וכליו ונתקרעו, חייב על הבהמה ופטור על הכלים. שנאמר (שמות כא, לה) 'ומכרו את השור החי' וגו', יצאו כלים שאין להם אונאה, יצא אדם שאין הימנו אונאה במותו, עכ"ל התוספתא.

מפורש בתוספתא דעבד אסור בהנאה

והנה מבואר נגלה, כי תיבת 'אונאה' הוא טעות סופר, וצריך לומר 'הנאה', או שתיבת 'אונאה' עצמה ביאורה הנאה. וכוונת התוספתא נראה, דכיון דכתיב (שם) 'ומכרו את השור החי וחצו את כספו וגם את המת יחצון', על כן אין חייב רק כשיש למת איזה שיווי - שאפשר למוכרו ולחצות כספיו, אבל אדם שאסור בהנאה במותו ואי אפשר לקיומי ביה 'וגם את המת יחצון', על כרחך לא איירי ביה קרא, ועל כן פטור אאדם. ומה שכתב בתוספתא 'שנאמר ומכרו את השור החי' וגו', כוונתו אסיפא דקרא דכתיב 'וגם את המת יחצון', וכדמצינו ככה בגמרא בדוכתי טובא (ראה שבת קלח: ורש"י ד"ה הפלא; יבמות קט: ורש"י ד"ה ולתוקע; עבודה זרה לו: ותוספות ד"ה דכתיב).

והנה קשה באמת אתוספות הנ"ל מתוספתא הנ"ל, במה שכתבו התוספות בתירוצם דעבד מת מותר בהנאה, והרי התוספתא פוטרת בפירוש מפאת איסור הנאה דמת גם אעבד או אמה שנפלו לבור, ואם כן מפורש דגם עבד מת אסור בהנאה.

ואין לומר, דכוונת התוספתא אעבד ואמה עבריים. דזה אינו, דסתם עבד ואמה כנענים הן (ראה רמב"ן ורבינו בחיי פרשת משפטים כא, ז; שם, כ; וראה ר"ן כתובות סה: מדפי הרי"ף ד"ה לאיתויי). ותו, דהתוספתא לישנא דמתניתין דבבא קמא (נב.) נקטה, דתנן בה כלשון התוספתא ממש - 'בן או בת עבד או אמה פטורין', ומשנה זאת נשנית לעומת מה ששנה התנא שם (מא.), וכן בבן וכן בבת, נגח עבד או אמה, משלם שלשים שקלים כו', ולעומת זה שנה כאן בבור דפטור בבן ובת ועבד ואמה, ואם כן מבואר דאיירי בעבד כנעני ושפחה כנענית דאית בהו חיוב דשלשים שקלים, וצריך עיון גדול.

צ"ע מדוע נתמעט עבד מאיסור הנאה דמת

והנה, מה שכתבו התוספות דבבא קמא הנ"ל דעבד מת מותר בהנאה, צריך עיון להבין מסברא, דבשלמא עכו"ם, כתב שם **הרשב"א** (ט: ד"ה הא) הטעם, דאיסור הנאה דמת ילפינן (עבודה זרה כט:) מְמֻרָּם, ועל כן בעינן ישראלית כמותה, עיין שם היטב, מה שאין כן עבד דחייב במצות כאשה (חגיגה ד.), מדוע שרי בהנאה.

איסור הנאה ממת הוא משום קדושה ועבד קדושתו פחותה מאשה ישראלית

ולכאורה יש לומר, דאיסור הנאה דמת הוא משום קדושה, ועל כן עכו"ם אין בם קדושה כישראל. ולפי זה הא דעבד מת שרי בהנאה, דקדושתו פחותה מאשה ישראלית, דאין לו חייס (יבמות סב.), ולא תפיסת קידושין (שם מה.). ואפילו עבד משוחרר מעלתו פחותה הרבה מאשה ישראלית, וכדמוכח במשנה הוריות (יג.), ואם כן כל שכן עבד שאינו משוחרר. וכן מפורש ברש"י מנחות (מד. ד"ה זיל) דמדריגת עבד פחות ממדריגת אשה, עיין שם (מג:) דפריך אהא דמברכינן 'שלא עשאני עבד' ו'שלא עשאני אשה', ופריך, עבד היינו אשה (דעבד מחויב במצות כאשה), ומשני, עבד זיל טפי. וברש"י: אפילו הכי מזולזל העבד יותר מן האשה, עכ"ל.

אין סברא לומר דאיסור הנאה דמת הוא מטעם קדושה

ואולם, גם זה אינו נוח לי. דאין סברא לומר כלל דאיסורו של מת בהנאה הוא מטעם קדושה, דאטו מת יש בו קדושה טפי מאדם חי דשרי בהנאה. ותו, דאדרבה מוכח מהא דמטמא והוא אבי אבות הטומאה (ראה רש"י פרשת חקת יט, כב ד"ה תטמא), דאין בו קדושה.

לדעה שעבד אין קרוי 'אדם' אינו מטמא באהל - ולכן מותר בהנאה

ועל כן נראה, דהא דמת עכו"ם שרי בהנאה, היינו מטעמא דעכו"ם אין מטמאים באהל (ראה יבמות סא.), וזה פשוט ונכון בסייעתא דשמיא. ולפי זה יש לומר, דשריותא דעבד מת בהנאה, הוא גם כן מטעם הנ"ל. דכמו דעכו"ם אינם מטמאים באהל מכח הכתוב ד'אדם כי ימות באהל' (במדבר יט, יד; ראה רש"י יבמות שם ד"ה אתם), ועל כן בעינן ישראל מטעמא דאתם קרוים 'אדם' ואין העכו"ם קרוים 'אדם' (יבמות שם), אם כן הוא הדין בעבד - לפי המבואר **בבית יוסף** אורח חיים (סימן קנט סעיף יא-יג ד"ה והמנהיג) בשם **ספר המנהיג** (הלכות סעודה סימן א), דאין נוטלים לידים מעכו"ם ועבד, משום דבעינן כח אדם (חולין קז.), ועכו"ם ועבד אין קרוים 'אדם', עיין שם היטב. אם כן מבואר דגם עבד אין קרוי 'אדם' כמו עכו"ם, ואם כן פשוט דגם עבד אין מטמא באהל כמו עכו"ם, וזה חידוש גדול.

ודבר זה אי עבד קרוי 'אדם' או לא, צריך בירור גדול, ואייחד לו כלל בפני עצמו, והוא כלל הבא אי"ה (ראה בית האוצר מערכת א כלל ט). ואם כן על כל פנים לדעת ספר המנהיג הנ"ל דעבד אין קרוי אדם, ואם כן הוא הדין דאין מטמא באהל וכנ"ל, אם כן שפיר שרי גם כן עבד מת בהנאה, כיון דאינו מטמא באהל, דהא בהא תליא וכנ"ל, ובאתי רק להעיר.

מתוספות ערכין מוכח דעבד מת אסור בהנאה

והנה בגוף הך דינא דכתבו תוספות בבא קמא הנ"ל - דעבד מת מותר בהנאה, נראה לענ"ד מוכח מדבריהם ז"ל בערכין (ד. ד"ה נפשות) להיפוך. דאהא דדרשינן שם 'נפשות' (דכתיב בערכין (ויקרא כז, ב) 'נדר בערכך נפשות') - להוציא את המת (שאם העריך את המת אינו כלום), כתבו שם התוספות וז"ל: ואף על גב דאסור בהנאה מן התורה, וליתיה בדמים, סלקא דעתך אמינא דאיתיה בערכין, כמו מנוול ומוכה שחין דאיתרבי לערכין אף על גב דליתנהו בדמים, עכ"ל. הקשו בזה, דלמה לי קרא למעט מת, הא ליתיה בדמים, דמת אסור בהנאה מן התורה.

והנה במשנה שם בערכין (ב.) מפורש, דעבדים מעריכין ונערכין, עיין שם היטב. ואם כן, אם נאמר דעבד מת מותר בהנאה מן התורה, אם כן אין התחלה לקושיתם כלל, דשפיר איצטריך קרא למעט מת, דנפקא מינה לעבד מת דמותר בהנאה, כיון דעבד חי נערך, ואם כן שפיר איצטריך קרא למעט עבד מת שאינו נערך.

הטעם ש'נפשות' אין ממעט עכו"ם מת

ובשלמא מעכו"ם לא קשיא, כיון דבעכו"ם איכא פלוגתא דרבי מאיר ורבי יהודה בערכין שם (ה:) במשנה, דרבי מאיר סבירא ליה דנערך ורבי יהודה סבירא ליה דאינו נערך, ואם כן שפיר תיקשי דלרבי יהודה קרא ד'נפשות' למה לי למעט מת, תיפוק ליה דליתיה בדמים. דאין לומר דאיצטריך קרא למעט עכו"ם מת דמותר בהנאה ואיתיה בדמים, דזה אינו, דהא עכו"ם אינו מן הנערכין כלל לרבי יהודה, ואפילו עכו"ם חי, ואם כן אין צריך מיעוטא למעט עכו"ם מת.

[ונהי דבגמרא שם (ד:) מוכח דקרא ד'נפשות' לאו מיותר הוא לדרשא דמיעוטא דמת, עם כל זה, לא ניחא להו להתוספות לומר דהך 'נפשות' ולא המת' דברייתא אתיא רק אליבא דרבי מאיר לחוד - ולא אליבא דרבי יהודה, דלדידיה תיפוק ליה דאינו בדמים, דאעכו"ם הא לא אצטריכא לדידיה וכנ"ל, ועל כן התוספות שפיר עדיפא מינה קמשני, דגם לרבי יהודה צריך קרא, דהוה אמינא דאיתיה בערכין אף על גב דליתיה בדמים, כמו מנוול ומוכה שחין. ומה גם דהך ד'נפשות' ולא המת - בספרא בחקותי (פרשה ג ברייתא ו) הוא שנוי, עיין שם, ואם כן וודאי דלא ניחא לן לאוקמיה דלא כרבי יהודה, דסתם ספרא רבי יהודה (סנהדרין פו.)].

מה שאין כן אם נאמר דעבד מת גם כן מותר בהנאה, אם כן כיון דבעבד אין שום פלוגתא בערכין שם, רק סתמא נשנה במשנה שם בערכין (ב.) דעבדים מעריכין ונערכין - בלי שום חולק, וכן הוא בספרא בחקותי (שם ברייתא ג) סתם בלי שום חולק, אם כן וודאי דאין התחלה לקושיתם כלל, דשפיר דרשינן 'נפשות' ולא המת, כיון דאיכא נפקותא בעבד מת דאיתיה בדמים - אי מותר בהנאה. ועל כרחך דהתוספות דערכין הנ"ל סבירא להו דגם עבד מת אסור בהנאה כישראל, ועל כן שפיר הקשו וכמובן, וזה ברור בסייעתא דשמיא.

מדוע במעשר בהמה מועיל שליחות

הנה נודע דעת **המהרי"ט ז"ל** (ח"א סימן קכז ד"ה ותו), דלא מהני שליח להקדיש, משום דהוי ליה 'מילי', ומילי לא מימסרן לשליח.

וקשה לי על זה מסוגיין (סא.), האומר לשלוחו צא ועשר עלי (במעשר בהמה איירי). ולדעת המהרי"ט הנ"ל איך מועיל שליח למעשר בהמה, הא הוי נמי כשליח להקדיש.

ויש לומר בפשיטות, דאם כבר כנסן לדיר ועשה להן פתח קטן (ראה לעיל נח:) ועומדים לצאת, והשליח צריך רק למנות ולעשר, אין הכי נמי דלא מהני למהרי"ט ז"ל, דהוי ליה מילי בלבד. והש"ס הנ"ל יש לומר דמיירי רק בשלא עשה כן עדיין, ועשאו שליח על מעשה הוצאתם מן העדר, דהוי כמו הפרשה בתרומה ומעשר דמהני שליחות - דעל ידי מעשה הפרשת השליח נבררת התרומה והמעשר להתקדש בקדושת תרומה ומעשר, והכא נמי על ידי מעשה הוצאתם מהעדר יצאו אחד אחד ויתברר העשירי לקודש. ואף שצריך גם כן דיבור המנין, הרי התם נמי צריך שיאמר על המופרש 'הרי זו תרומה', ודו"ק.

ועוד יש לומר, דגם לדעת המהרי"ט ז"ל במעשר בהמה מהני שליחות, דרק כשקיבל השליח השליחות על מילי וצריך להועיל דבר באותם הדברים והמילי, כגון בהקדש - דצריך להקדיש הבהמה בדיבורו, על כן אין למילי דשליח כח לפעול ולהועיל, רק למעשהו. אבל במעשר דקיימא לן לעיל (נט.) דעשירי מאליו קדוש (אפילו לא אמר עליו שיהיה קודש, ואפילו לא מנה אותו עשירי כלל רק שתק בו לגמרי, עיין שם), ורק שצריך שיהיה דיבור המנין, א' ב' כו' עד י', ואם כן צריך אך מציאות המילי, ולזה שפיר יכול לעשות שליח שימנה עבורו, דכשיש דיבור המנין אז אמרה תורה דעשירי מתקדש מאליו, ואינו דומה להקדש שהדיבור מקדשו.

והא דמילי לא מימסרן לשליח, היינו רק דאין במילי כל כך ממש למוסרם לשליח לפעול בהם דבר, אבל למוסרם על האמירה בלבד שפיר מימסרי. ואין להקשות דכל מילי בגט (ראה גיטין כט.) נמי הוי לאמירה בלבד, דזה אינו, דהתם איירי בשליח דשליח, ואם כן רוצה השליח הראשון לעשות על ידי המילי את האחר לשליח, ולמסור בהם כח שליחותו לאחר, ולזה גם כן אין כח להמילי, ודו"ק היטב.

מסכת ערכין

הוכחה שבגדר שליחות מתייחס המעשה למשלח

נסתפקתי, הא דקיימא לן (קידושין מא:) שליחו של אדם כמותו - מהו הכוונה בזה, אם הכוונה שגופו של שליח נחשב כגוף המשלח, או השליח לאדם אחר נחשב, רק שהמעשה אשר הוא עושה בשליחותו - על כל פנים מתייחסת למשלח, ונחשב שהמשלח עשה המעשה ההוא, או דלמא גם המעשה איננה מתייחסת למשלח - רק לשליח, ונחשב שהשליח עשה המעשה - לא המשלח, רק שהתורה גזרה שאף שאדם אחר עשה המעשה - לא הוא, עם כל זה כיון ששלחו לכך, מועלת המעשה של האחר עבורו כאלו עשאה הוא, ודו"ק.

והתוספות במנחות (סא: ד"ה מצינו) כתבו וז"ל: ואם תאמר, למה לי קרא למעוטי 'ידו' - ולא יד שלוחו (גבי סמיכת קדשים, דכתיב (ויקרא א, ד) 'ידו', ודרשינן (שם צג:) למעט יד שלוחו), תיפוק ליה מ'קרבנו' - ולא קרבן חבירו (דכתיב גם כן בסמיכה (ויקרא ג, ו) 'קרבנו', ודרשינן (שם.) למעט קרבן חבירו). ויש לומר דאצטריך תרי קראי, דלא תימא כי שוייה שליח עדיף, דשלוחו של אדם כמותו, עכ"ל.

ומוכח מזה, דבשליחות מתייחסת המעשה למשלח, או שגוף השליח נחשב כמשלח. דאי נימא דהשליח אדם אחר הוא, ומעשהו מתייחסת לו, ורק שמועלת מגזירת הכתוב, אם כן כאן בסמיכה לא היה ראוי להועיל, כיון שהצריכה תורה שיהיה הסומך סומך על קרבן שלו, וכאן הרי סמך הסומך על קרבן חבירו, כיון שמעשה הסמיכה מתייחסת לשליח, והרי אין הקרבן שלו כי אם של המשלח, ועל כרחך דהמעשה מתייחסת למשלח, והוי כאלו סמך המשלח, או שגוף השליח נחשב כגוף המשלח ושפיר הוי סמיכה בבעלים, ודו"ק.

ושוב מצאתי מפורש כן יותר בגליון תוספות בסוגיין (ב. ד"ה קרבנו הב'), שכתבו גם כן סברת התוספות מנחות הנ"ל בביאור יותר, וז"ל: ויש לומר דהוה אמינא דשלוחו של אדם כמותו, ולא איקרי קרבן חבירו, עכ"ל. והרי זה מפורש כדברינו הנ"ל, ודו"ק.

טפל חמור מן העיקר - בקטן שנטמא והגדיל

הנה נא, האי סברא דאי אפשר שיהיה טפל חמור מעיקר רגילה על לשון **הפוסקים ז"ל**, ודנים הלכה מכחה[א].

ומקור הסברא הזאת הוא מש"ס זבחים (מח:; שם סג.) ומנחות (צא:) ובכורות (יד:), שבמקומות אלה הוזכר לשון זה דלא מצינו טפל חמור מן העיקר.

והנה שמתי אל לבי לעיין בסברא זאת, וראיתי דלא לבד דמסוגיא דזבחים עצמה שם (מט.) מוכח דאין סברא זאת דאי אפשר לטפל כו' מוכרחת[ב], כי אם מוכח כן גם כן בסוגיין (ג.), דדריש קרא ד'איש אשר יטמא ולא יתחטא' (במדבר יט, כ), למעט קטן מכרת דביאת מקדש. **ובתוספי הרא"ש** שנדפסו בסוף המסכתא (ראה שיטה מקובצת אות ה) הוקשה, דלמה לי קרא, פשיטא דקטן לאו בר עונשין הוא, וכתב וז"ל: ויש מתרצים, דמעטינן קרא אם נטמא בקטנות ונכנס למקדש בגדלות, ולא מיסתבר לפוטרו, כיון דהשתא בר עונשין הוא, ולא גרע מגדול דנגע בקטן שנגע במת ונכנס למקדש, עכ"ל.

ועל כל פנים לדעת היש מתרצים הנ"ל מצינו טפל חמור מן העיקר, דקטן שנגע במת והגדיל, אזי גדול אחר הנוגע בו בגדלותו ונכנס למקדש חייב, והוא עצמו אם נכנס למקדש פטור. והרי זה דוגמת הך דעירובין (קד:), דמכניס טמא שרץ חייב ומכניס שרץ עצמו פטור.

והנה גוף הך דינא דיש מתרצים הנ"ל, אם שגזרת הכתוב הוא, עם כל זה הוא דבר מפליא ומתמיה, שהרי זה הגדול שקיבל טומאה בקטנותו הרי הוא טמא גם כשהוא גדול, שהרי לענין הטומאה גם קטן מקבל טומאה, והוא טמא גמור ומטמא אדם וכלים ואוכלין ומשקין ממש כאלו קיבל הטומאה בגדלותו. ואם כן כיון שהוא טמא גם בגדלותו, אם כן בהכנסו למקדש הרי הוא טמא הנכנס למקדש, ומדוע ישתנה דינו משאר טמא שקיבל הטומאה בגדלותו ונכנס למקדש, ואטו בשביל שהתחלת הטומאה היתה בקטנות והיה טמא גם בהיותו קטן, מיגרע גרע.

א) ראה **לקח טוב** כלל יז פיסקא א-ג, שהביא בזה כמה מקורות מהפוסקים.

ב) **המשך לשונו:** "עיין שם דקאמר, ואיבעית אימא אמר קרא 'העולה' (ויקרא ד, כד) - במקומה תהא, ומוכח בהדיא דסבירא ליה להאי שינויא דאפשר לטפל שיהיה חמור מן העיקר, דאם לא כן למה לו לאיבעית אימא, הלא די בתירוץ הראשון, וזה פשוט".

בזכרון קדוש

תיאורים מרתקים וזכרונות עסיסיים
מעד נאמן טו"ב שנים - נכד רבינו ר' דוד מארגנשטערן ז"ל

כעץ שתול על פלגי מים, גדל רבינו בבית בו שררה אווירה מופלאה והווי מיוחד, אשר היווה את הקרקע הפוריה לצמיחתו וגידולו של רבינו:

"בדירה הצרה של ר' יהודה ענגיל, *שהיתה נודעת כבית מלא וגדוש ברוחניות, ישב ר' יוסף בגיל שתים עשרה - משהחל ללמוד לעצמו,* **והיה מבלה ימיו ולילותיו על הספרים שהיו בדירה.** כאן היה נמצא האב המלומד ביחד עם ארבעת הבנים, כולם בעלי כשרונות מיוחדים, כולם שואפי דעת. ר' יוסף היה יושב לו בקרן זוית, כנחבא אל הכלים, **ושום דבר מסביבו לא יכול היה להפריע ללימודו בחריצות מפתיעה,** וכל מה שלמד הפך והיה חי בזכרונו".

"כזה היה בית היוצר בימי ילדותו של ר' יוסף ענגיל. **הקירות היו מכוסים בספרים**, ספרי קודש כמו ספרים כלליים, שהיו דרושים לאב לעבודתו המשפטית. צרוף זה השרה רוח של *'ידיעה, שהיתה למעלה מהגבולות המצומצמים של צרות אופקים. ועל הכל היתה נסוכה חיבתה של עקרת הבית לארבעת בניה. לבה היה מלא אהבה אליהם, וגאוותה היתה עליהם".*

"נוסף לכך שהיה שרוי כולו בילדותו בלימוד התורה, רכש ר' יוסף בבית אביו, *בעת ובעונה אחת, גם ידיעות כלליות ושליטה בשפה הגרמנית.* **כאן הוא הניח את היסוד למחשבתו השיטתית ולתפישתו ההבהירה,** שלאחר מכן שימשו בסיס להבעת דעותיו בכל ספריו".

מן הראוי לציין, כי אכן בספריו של רבינו נשקפת ידיעתו בשפה הגרמנית, כאשר במקומות רבים מתרגם רבינו מלים ל"לשון אשכנז", כמו גם שליטה בשפות שונות, כפי שניתן לראות משטף דבריו באוצרות יוסף - 'תשובת עגונה'. גם ידיעותיו הכלליות ניכרות היטב בספריו, ועוד חזון למועד אי"ה להרחיב על כך את היריעה.

בשבוע הבא אי"ה: עוד על ילדותו של רבינו,
לימודיו מפי מוריו, עצמאותו ובגרותו מגיל רך

ההבטחה האחרונה שמחוללת פלאים:

"כל מי שיסייע בהדפסת החיבורים שלי, אהיה לו למליץ יושר בעולם העליון"

(הבטחתו של רבינו זי"ע סמוך להסתלקותו, באזני חתנו הגה"צ רבי יצחק מענדל מארגנשטערן זצ"ל – מייסד וראש חברת 'אוהבי תורה' להוצאת ספרי רבינו)

לרכישת הספרים (במשלוח עד הבית) ולקבלת הגליון:
טל: 1800-200-855 | דוא"ל: a1800200855@gmail.com